

כיבוד אב של עשו

וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בְּגֵדֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדָל הַחֲמֹדֶת אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבִית וַתִּלְבָּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן: (בראשית כז טו).¹

וַיָּאָהֵב יַצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו וְרִבְקָה אֶהְבֶּת אֶת יַעֲקֹב: (בראשית כח כח).²

בראשית רבה פרשה סה סימן טז

"וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בְּגֵדֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדָל הַחֲמֹדֶת אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבִית" (בראשית כז טו) - שבהם היה משמש את אביו. אמר ר' שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמשש עשו את אביו. אני בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים; ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו, בשעה שהיה משמש את אביו, לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות. אמר: אין כבודו של אבא להיות משמשו, אלא בבגדי מלכות.³

"אשר איתה בבית" - כמה נשים היו לו ואתה אומר: "אשר אתה בבית"? אלא שהיה יודע מה מעשיהן.⁴

בראשית רבה פרשת וישלח, פרשה עו סימן ב

"ויירא יעקב מאד ויצר לו" ... אמר (יעקב): כל השנים הללו יושב בארץ ישראל. תאמר שהוא בא עלי מכוח ישיבת ארץ ישראל? כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו, תאמר שהוא בא עלי מכוח כיבוד אב ואם?⁵

דברים רבה א טו

"רַב לְכֶם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה ... אֲתֶם עֹבְרִים בְּגְבוּל אֶחֱיִיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו" (דברים ב ג-ד). הלכה: אדם מישראל שהוא זהיר בכיבוד אב ואם, מהו שכרו? ...⁶ אמר רבי שמעון בן גמליאל: לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי; ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני ...⁷ הא למדת, היאך היה עשו משמש אביו והיה זהיר בכבוד אבותיו.⁸ א"ר יודן: כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה, הראהו הקב"ה למשה אותו הר שהאבות קבורים בו. אמר לו:

¹ כבר הארכנו לדון בבגדי החמודות של עשו (שמקורם בבגדי אדם הראשון) בדברינו [בגדי עשו החמודות](#) בפרשה זו והפעם נרחיב בנושא כיבוד אב (ואם?) שכיבד עשו את אביו. פסוק זה משמש מקור חשוב לנושא זה.

² אולי גם פסוק זה יכול לשמש כמקור לכיבוד אב של עשו. יצחק אהב את עשו משום שהיה דואג לו ומכבד אותו והיה זמין תדיר ובסמוך לו ושירת אותו. תאמר אהבה התלויה בדבר? אפשר. אבל זו מצוות כיבוד אב כפי שנראה להלן.

³ הרי לנו מדרש פשוט הן במצוות כיבוד אב ואם ומשבח את עשו אשר נהג בכבוד אביו פי כמה וכמה ממה שנהגו חכמי ישראל (על חכמי ישראל שכיבדו את הוריהם, ראה ירושלמי פאה פרק א הלכה א, קידושין פרק א הלכה ז). אולי לא בכדי רבן שמעון בן גמליאל מבית הנשיאות הוא שמשבח את כיבוד אב ואם של עשו. ברור שאין הוא דורש "בפרשת השבוע" על עשו המקראי גרידא, וכוונתו גם לעשו ההיסטורי ולשכר שקיבל ואולי עדיין מקבל בעבור מצווה זו, כפי שנראה להלן.

⁴ בתוספת זו של המדרש יש יותר מרמז שעשו ידע שנשותיו עובדות עבודה זרה ואינן מוצאות חן בעיני אביו (ואמו). עשו הקפיד להפריד בין מעשיו מחוץ לבית אביו ואמו ובין מעשיו כל פעם שחזר לשם. כאילו חי חיים כפולים. יש כאן יותר מכיבוד אב ואם של "מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה וכו'". יש כאן שימור מסורת בית אבא ואמא וכיבודם במובן הרחב של המילה, גם של מי שבחר לסטות מהם. ראה שוב דברינו [בגדי עשו החמודות](#) בפרשה זו, שם הראינו שעפי" המדרש הבגדים בהם שימש עשו את יצחק אביו היו הבגדים המופלאים שעברו בשרשרת הדורות מאדם הראשון - כותנות העור שהקב"ה עשה לאדם ולחוה (!) - דרך שת, מתושלח, נח, שם (הוא מלכיצדק), אברהם ויצחק. וכעת עשו! הם בגדי הכהונה הגדולה שקדמה בספר בראשית לכהונת בית אהרון ולמעשה המשכן. נראה שבכך גם משווה המדרש את כיבוד אב ואם למלאכת הקרבנות והכהונה בבית המקדש!

⁵ ממה פוחד יעקב בחזרתו לארץ תחילת פרשת וישלח, במפגש הטעון עם עשו? לא מכעסו של עשו על שגנב לו את הברכות, לא מפרשת נזיד העדשים ולא מארבע מאות האנשים שגלו לעשו, אלא מכח שתי מצוות שהיו לעשו כל אותם עשרים שנה של יעקב בבית לבן: מצוות כיבוד אב ואם ומצוות יישוב ארץ ישראל. מהשילוב של שניהם, שהרי במצוות כיבוד אב ואם נאמר: "למען יאריכון ימך על האדמה אשר ה' אלוהיך נותן לך". ואגב אורחא, האם הלשון "כיבוד אב ואם" הוא מכוון או "לפום שגרה"? האם בהעדרו של יעקב טיפל עשו לא רק באביו אלא גם באמו? האם התפייסו רבקה ועשו?

⁶ כדרכו של מדרש דברים רבה (ומדרשי ילמדנו אחרים), הוא פותח בהלכה ומשם מתגלגל והולך לאגדה וענייני הפרשה. בקטע שהשמטנו, מביא הדרשן את המשנה הידועה בראש מסכת פאה: "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כיבוד אב ואם וכו'". והוא ממשיך שם בסיפור הידוע על דמה בן נתינה, ראש פטרבולי באשקלון, שהידר בכיבוד אביו ואמו. כבוד אמו: שהייתה "חסרת דעת והיתה מסטרתו בין תביריו ולא היה אומר לה אלא דין אמ". וכבוד אביו: "שפעם אחת באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן ... ופסקו עמו באלף זהובים, נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן ולא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם". ראה סיפור זה גם בגמרא קידושין לא א, עבודה זרה כג ב, ירושלמי פאה פרק א ועוד.

⁷ כאן ממשיך המדרש בשבח כיבוד אב של עשו, בפי רבן שמעון בן גמליאל, שכבר ראינו בבראשית רבה לעיל ולא נחזור על כך. דברים אלה מצויים גם במדרשים נוספים כמו פסיקתא רבתי פיסקא כג בדבר של כיבוד אב ואם.

⁸ האם "אבותי" ו-"אבותיך" בלשון רבים הוא שגרת לשון, או שמרמז שעשו כיבד גם את אברהם סבו ובני בניו הרי הם כבנים, וכן גם רבן שמעון בן גמליאל במשפחתו.

משה, אמור להם לישראל: אין אתם יכולין להזדווג לו. עד עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורים בהר הזה. מנין? ממה שקרינו בענין: "רב לכם טוב את ההר הזה".⁹

דברים רבה (ליברמן) פרשת דברים יח

... שעשה להם נסים, שהוציאם ממצרים ונהגם ארבעים שנה במדבר, ועשה מלחמתו, וכבש כל אותן המלכים והעממים, ונתן להם ארצם ... והיה מפיל לפניהם כל אומה, והיו יורשין את ארצם ... וכיון שבאו להר שער, אמר הקב"ה למשה: פורע גמולות אני, מי שהוא עושה טובה אני פורע לו. ועשו זה, יש בידו מצוה אחת שהיה מכבד את אביו. אף על פי שהיה רשע איני מקפח שכרו, אלא אני פורע לו שכרו ונותן לו שלוה בעולם הזה, כדי שלא יהא לו פתחון פה לעולם הבא שנטל בידו שכרו.¹⁰

שמות רבה פרשת כי תשא, פרשה מו סימן ד

"ועתה ה' אבינו אתה"¹¹. זהו שכתוב: "בן יכבד אב" (מלאכי א ו) - זה עשו שכיבד אביו הרבה, שהיה יוצא לשדות וצד ציד ומביא ומבשל ומכניס ומאכיל לאביו בכל יום.¹² "ועבד אדוניו" - זה נבזראדן שנקרא עבד, שנאמר: "בא נבזראדן רב טבחים עבד מלך בבל" (מלכים ב כה ח), שבשעה שבא לירושלים הביא עמו איקונין של נבוכדנצר והיה עומד לפניו באימה וביראה כעבד. ואתם לא כבדתם אותי כאב, ולא כאדון יראתם מפני. הוי: "ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראיי" (מלאכי א ו). אלא בשעה שאתם רואים עצמכם בצרה אתם קוראים לי אביכם. לכך נאמר: "ועתה ה' אבינו אתה".¹³

רש"י זכריה פרק ב פסוק יב

"אחר כבוד" - אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד. ומדרש אגדה: אחר כבוד - אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד את אביו.¹⁴

⁹ "ההר" הם האבות שקבורים בהרי חברון, במערת המכפלה ויש לקרוא את הפסוק כך: "רב לכם, טוב את ההר הזה". ראה שמות רבה טו ד שהאבות נקראים הרים: "ואין הרים אלא אבות". ואם כך, הדיבור בלשון רבים "אלו שקבורים בהר" אינו מקרי ומתחבר ל"היה זהיר בכבוד אבותיו" לעיל וכולל גם את אברהם זקנו של עשו. כך או כך, בכניסה לארץ ישראל, חוזר וניעור סיפור יעקב ועשו וסיפור יצחק (ואברהם) ועשו, ובני ישראל מצווים לא להתגרות מלחמה בבני אדום, שכן אלה כבדו את האבות שמתוקף ההבטחה להם באים כעת בני ישראל לרשת את הארץ. יש איזו קרן סמויה שמחברת את פסגות הרי אדום עם הרי חברון. וכבר הרחבנו לדון במדרש זה ובמעבר בני ישראל בגבול ארץ אדום בכניסתם לארץ, בדברינו יעקב ועשו בספר דברים.

¹⁰ מדרשים רבים יש עוד על כיבוד אב של עשו, מהם שבאים להדגיש שאין הקב"ה מקפח שכר כל אדם, מהם שבאים להסביר את אירועי ספר דברים, מהם שממשיכים ומסבירים גם את הצלחתה וכוחה של רומא היא אדום היא עשו, מהם שעל רקע השכר והגדולה לעשו (הוא אדום הוא רומא) מדגיש המדרש בקל וחומר את השכר הגדול המיועד ליעקב, ומהם שאף לועגים למלכות עשו. ראה פסיקתא רבתי פיסקא כג: "מי איחר כבודו של יעקב בעולם הזה? כבוד גדול שכיבד עשו את אביו". ובבראשית רבה פב יד (ספרי דברים פיסקה שלו) על תמנע שהייתה פילגש אליפז בנו של עשו: "מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת ע"י שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלטונות רוצות להדבק לו, על אחת כמה וכמה שיהיו רוצין להידבק ביעקב אבינו הצדיק שקיים את כל התורה כולה". והמדרש שנראה כלועג, אוצר מדרשים (אייזנשטיין) פסיקתא [המתחיל בעמוד 487]: "מפני מה זכו בני עשו למלכות? לפי שכבד אביו, שנאמר: שְׁמֵמִית בְּיָדִים תִּתְּפֹשׂ וְהָיָה בְּהִיכְלֵי מֶלֶךְ: (משלי ל כח)". ראה מדרש משלי (בובר) על הפסוק: "שְׁמֵמִית בְּיָדִים תִּתְּפֹשׂ. אמר ר' ירמיה: דא היא אדום אומתא רשיעתא דכל דקיימא תמן משתכחא". מדרש דברים רבה לעיל אינו לועג, אבל מגביל את שכרו של עשו לעולם הזה - העולם הבא כולו של יעקב ואינו חש לדברי המשנה בראש מסכת פאה: "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כיבוד אב ואם וכו'".

¹¹ ראה הפסוק המלא בישיעהו סז ז: "וְעֵתָה ה' אֲבִינוּ אֶתָּה אֲנַחְנוּ הַחֲמֵר וְאֶתָּה יִצְרְנוּ וּמַעֲשֵׂה יְדָךְ כָּלְנוּ", שהוא חלק מתפילה שמתחילה עוד קודם, בפרק סג פסוק ז: "חסדי ה' אזכיר תהילות ה' כעל כל אשר גמלנו" (קטע שנקרא בסוף הפטרת ניצבים). ובפסוק טז שם: "כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך". ראה שם התפילה במלואה. אבל המדרש דורש תפילה זו כתוכחה לעם ישראל. עכשיו אתם באים ואומרים: "אבינו אתה"! וכל זה בשמות רבה בדרשה על חטא העגל שעפ"י חז"ל: "אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל" (שמות רבה מג).

¹² ממש כהלכה. ראה תוספתא מסכת קידושין פרק א הלכה יא: "אי זו היא מצות הבן על האב? מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מוציא ומכניס ומרחיץ את פניו ידיו ורגליו".

¹³ מכיבוד אב של עשו הגענו להפטרות השבת בספר מלאכי פרק א. הפטרת השבת פותחת בפסוקים המחמיאים לישראל הוא יעקב ומרחיקים את עשו הוא אדום: "אהבתי אתכם אמר ה' ... ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי". פסוקים אלה הם ללא ספק סיבת בחירת פרק זה בספר מלאכי להפטרות השבת. מלאכי עומד בתחילת ימי בית שני - שיבת ציון ומעודד את השבים ומרחיק את העמים מסביב שעמדו מנגד בחורבן בית ראשון ואף סייעו לנבוכדנצר וגם כעת מקנאים בשבים מבבל המחודשים את יישוב הארץ. ראה פירוש אבן עזרא למלאכי א ב שמקשר פסוקים חיוביים אלה לשיבת ציון: "והנה אתם בני יעקב הנה שבתם אל ארץ הברית. אבל בהמשך ההפטרה אין הדברים כה פשוטים וחד-ממדיים. מלאכי ממשיך בתוכחה: "ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראיי". לעשו הוא אדום שמור כיבוד אביו יצחק, אולי גם אהבתו של יצחק כנגד אהבת ה' לישראל (הוא יעקב!). וגם היראה חסרה לכם, מוכיח מלאכי את שבי ציון, ויש לכם ללמוד מיראתו של עובד כוכבים כמו נבזרדאן שכל מקום שהלך, היה איקונין של נבוכדנצר מלכו עומד לפניו (ובכך מזכיר להם את חורבן הבית הראשון). מצוות כיבוד אב ואם כוללת כיבוד וגם יראה (ויקרא יט ג). והרי לנו קשר להפטרות השבת, כיבוד אב של עשו, מעבר לפסוקים הראשונים: "ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי וכו'".

¹⁴ ראה הפסוק בזכריה שרש"י מבאר: "פי לה אָמַר ה' צְבָאוֹת אַחַר כְּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם הַשְּׂלָלִים אֶתְכֶם פִּי הַגֵּעַ בְּכֶם נִגַע בְּבִבְת עֵינֶיךָ". כל זה בפרק ב בזכריה המתאר את האיש שבידו חבל מידה שבא "למד את ירושלים לראות פמה רחבה ופמה ארצה", ובא

בראשית רבתי פרשת וישלח [המתחיל בעמוד 145]

ויירא יעקב. למה נתיירא? אמר: כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שבא עלי מכבד אב ואם. ללמדך שגדול כח כבוד אב ואם כתלמוד תורה, שנאמר: "כי הוא חיך ואורך ימך" (דברים ל כ), ובכבוד אב ואם נאמר: "למען יאריך ימך" (שמות כ יב). ללמדך שכל המכבד אביו ואמו מובטח לו שהוא בן העולם הבא אעפ"י שאינו בן תורה, ובלבד שיהיה נקי מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע וחילול השם וחילול שבת בפרהסיא.¹⁵

ומעשה היה בר' יהושע בן אולם שנראה לו אליהו בחלום ואמר לו: שמח בלבך שאתה ונינוס בן כפר קיטור הקצב ראה מושבך ומושבו שוים כל אחד, וחלקך וחלקו שוים בגן עדן. כיון שניעור משנתו חשב בלבו: אוי לו לאותו האיש,¹⁶ שמיום שנולד תמים היה ביראת קונו ולא היה לו עמל אלא בתורה, ולא הלך ד' אמות בלא ציצית ובלא תפילין, והיו לו שמונים תלמידים, והיו שוקלים מעשי ותורתו עס קצב אחד. בשבועה לא אשב ולא אכנס לבית המדרש עד שאלך ואמצא אותו הקצב שהוא חברי בגן עדן. מה עשה? הלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ושאל בשם האיש ובשם עירו. כיון שנכנס לעירו, שאל בשבילו. אמר להם: היכן נינוס? אמרו לו כל בני העיר: אדונינו, מה אתה מבקש אותו האיש? אתה צדיק ונזר ישראל ותשאל עליו? אמר להם: מה מעשיו? אמרו לו: שב וסעוד אתה ותלמידך שאתם עייפים מטורח הדרך, שאותו נינוס קצב הוא - מה אתה צריך לו? אמר להם: העבודה לא אוכל כלום אני ותלמידי, עד שתראו אותו לי. מיד שגרו בשבילו. אמרו לו: ר' יהושע משגר בשבילך. אמר להם: מי אני ומי אבותיי שר' יהושע אור ישראל משגר בשבילי! אמרו לו: עמוד ולך עמנו. חשב בעצמו שהם מלעיגים עליו, אמר להם: לא אלך. חזרו אצל ר' יהושע, אמרו לו: אי אור עינינו! כבר הלכנו ובעט בנו! מיד עמד ר' יהושע הוא ותלמידיו והלכו אצלו. מיד בא ונפל לפני ר' יהושע, אמר לו: אדוני, מה היה בי ומה יום מיומיים שאתה מבקש אותי? אמר לו: דָּבָר לי אליך. אמר לו: אדוני, אמור. אמר לו: מה מלאכתך? אמר לו: קצב אני, ויש לי אב ואם זקנים ואינם יכולים לעמוד ולא לישב. ואני מלבישן ומאכילן ומרחיצן בידי.¹⁷ מיד עמד ר' יהושע ונשקו על ראשו, אמר לו: בני, אשריך ומה נעים גורלך, ואשרי חלקי שזכיתי להיות חברך בגן עדן. ואשרי אביך שיצאת ממנו. הא למדת כמה גדול שכר כיבוד אב ואם. ולפיכך היה מתירא יעקב מעשו, לפי שהוא היה זהיר בכבוד אבותיו.¹⁸

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה המדרש המיוחד בבראשית רבתי פרשת וישלח המתאר מלחמה בין בני עשו ובני יעקב (שלא ברור אימתי אירעה) ובו הקטע הבא: "ובני יעקב רדפו אחריהם עד ארודין העיר והניחו לאביהם עשו מת מוטל בארודין וברחו להר שעיר למעלה עקרבים. ובני יעקב נכנסו בארודין וינוחו שם בלילה ההוא ומצאו את עשו מת מוטל בארץ, עמדו וקברוהו מפני כבוד אביהם". בני יעקב מביאים את עשו לקבורה מכובדת "מפני כבוד אביהם". אביהם של מי?

מלאך גוער בו שאין לירושלים מידה וחומה: "פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַם". בא רש"י ומציע שני הסברים לביטוי "אחר כבוד שלחני". האחד, אחר כבודם של ישראל השבים בשיבת ציון לארץ. והשני, כמלאכי לעיל (זכריה ומלאכי וחגי ניבאים בתחילת בית שני והם סוף הנבואה בישראל), המזכיר שוב, לשבי ציון את כבודו של עשו שעדיין לא הושלם שכר כיבוד אב שלו.

¹⁵ חזרנו לפחדו של יעקב בתחילת פרשת וישלח, לקראת המפגש עם עשו. והפעם נמשיך בסיפור שנראה על התפר בין המדרש ובין הז'אנר של סיפורים חסידיים. אולי מדרשים מעין אלה הם המקור לעולם הסיפור החסידי ומגשרים בין המדרשים הקלאסיים ובין "מעשי צדיקים". נשמח לשמוע דעת חוקרים ומבינים בתחום.

¹⁶ היינו ר' יהושע עצמו. דיבור עצמי בגוף שלישי.

¹⁷ רמז ליצחק ורבקה כזקנים בסוף ימיהם שצריכים הרבה עזרה, ומי הוא שנשאר לטפל בהם?

¹⁸ מעבר לסיפור הנאה עצמו, האם ירשה לנו בעל המדרש לחבר את סוף דבריו עם ההקדמה לעיל בשבח כיבוד אב ואם "ללמדך שגדול כח כבוד אב ואם כתלמוד תורה ... ללמדך שכל המכבד אביו ואמו מובטח לו שהוא בן העולם הבא"? ואם אכן כך, אזי עשו גם הוא בן העולם הבא ולא כמדרש דברים רבה לעיל שנותן לעשו את העולם הזה ומסלקו מהעולם הבא. או שמא הסיימת לעיל: "אעפ"י שאינו בן תורה, ובלבד שיהיה נקי מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע וחילול השם וחילול שבת בפרהסיא", בא להוציא את עשו? נראה שבסופו של יום, היחס לעשו האיש, עשו הוא אדום המקראי ועשו הוא רומא ההיסטורי היה ונשאר דו-ערכי. ראה ספרו של ישראל יובל [שני גויים בבטן](#) וכן דברינו [יעקב ועשו – שונאים אחים](#) בפרשה זו. ראה שם בסוף מדרש פסיקתא דרב כהנא שאומר שהניגוד לכל אומות העולם שמכיוון שסירבו לקבל את התורה שוב אינם יכולים, בפני עשו הדלת תמיד פתוחה: "שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני", ולפיכך ניתנה התורה בחודש השלישי שמזלו תאומים.